Tatjana Tkalčec
Tena Karavidović

Utvrda Kozarevac – Bušpangrad

KLJUČNE RIJEČI:
utvrda, Kozarevac, srednjovjekovna Križevačka županija, kasni srednji vijek, 15. – 16. stoljeće, arheološko rekognosciranje, LiDAR

U radu se predstavljaju prvi detaljniji arheološki podatci o utvrdi zvanoj Bušpangrad ili Gradina, smještenoj južno od sela Kozarevac, na temelju arheološkog terenskog pregleda i analize digitalnog modela reljefa (DMR) izrađenog na temelju LiDAR ALS snimaka. Utvrda je poznata lokalnom stanovništvu, no u stručnoj literaturi dosad nije bila obrađena. Bez detaljne povijesne analize okolnih naselja, granica posjeda i vlasničkih odnosa nije moguće sa sigurnošću utvrditi njezinu pripadnost i dataciju. Ipak, s obzirom na njezin specifičan položaj i oblik te ostale prikupljene podatke, iznosi se teza da je podignuta u kasnijim fazama kasnoga srednjeg vijeka, odnosno ne prije 15. stoljeća, te da je moguće bila u funkciji još početkom ranoga novog vijeka.

1. Uvod

U radu se predstavljaju prvi detaljniji arheološki podatci o utvrdi zvanoj Bušpangrad i Gradina, smještenoj nešto južnije od sela Kozarevac, u šumom i šikarom zaraslom području.[1] Nije poznato je li naziv Bušpan-grad, Pušpan-grad ili Fišpangrad motiviran bršljanima kojima su stabla obrasla ili je druge etimologije. Položaj utvrde danas je poznat uglavnom lokalnom stanovništvu, o čemu svjedoči i naziv Nogometnog kluba Bušpan Kozarevac, koji na svom grbu ima simboličan prikaz kula dvorca. U arheološkoj je literaturi Kozarevac poznat po nalazima iz razdoblja prapovijesti i antike.

Riječ je o skupnom nalazu keltskog novca – šest primjeraka tetradrahmi, srebrnih kovanica koje su kovali Taurisci u mlađem željeznom dobu, tzv. đurđevačkog tipa ili đurđevačke tradicije. Nalaz se čuva u Nacionalnom muzeju u Budimpešti, a postojala je pretpostavka da je dio ostave iz Šemovaca kod Đurđevca, pronađene 1887. godine, po kojoj je taj tip kovanica i dobio naziv,[2] no za tu pretpostavku do danas ne postoje pouzdani podatci te se drži da kozarevačku ostavu valja tretirati kao zaseban nalaz.[3] Osim toga Kozarevac je poznat i po pronalasku traga antičke ceste između samog sela i sjevernijeg predjela Veseli breg.[4] U povijesnoj stručnoj

1 Ovaj je rad nastao u okviru projekta Transformacije identiteta kroz prošlost (TIPS) kojeg financira Europska unija – NextGenerationEU.

2 DUKAT, Zdenka; MIRNIK, Ivan: Skupni nalazi novca u Sjevernoj Hrvatskoj. // Izdanja Hrvatskog arheološkog društva 2 (ur. Željko Rapanić), Zagreb: Hrvatsko arheološko društvo, 1978., 205–206.; MIRNIK, Ivan: Coin hoards in Yugoslavia. Oxford: British Archaeological Reports, International Series 95, 1981., 43–44., br. 64; DUKAT, Zdenka; MIRNIK, Ivan: Nacrt numizmatičke topografije Podravine. // Podravina časopis za multidisciplinarna istraživanja IV, 8, 2005., 124–130.; BILIĆ, Tomislav: Coin circulation in the pre-Imperial period in northwest Croatia. // Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu 50, 3. s., Zagreb, 2017., 246, br. 9; BILIĆ, Tomislav: Late Iron Age coins produced in the Đurđevac (Gjurgjevac) tradition from Donja Dolina – a new subtype of late Đurđevac (Gjurgjevac) tetradrachms „Donja Dolina" / Mlađeželjeznodobne kovanice izrađene u đurđevačkoj tradiciji iz Donje Doline – novi podtip kasnih đurđevačkih tetradrahmi „Donja Dolina". Glasnik Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine u Sarajevu. Arheologija 55, n.s., 2023., 190.

3 BILIĆ, Tomislav; FALILEYEV, Alexander: Iron Age coinage in southwestern Pannonia: a reassessment of the Ribnjačka hoard. // Numismatische Zeitschrift 127, 2021, 11.

4 BEGOVIĆ, Branko: Prilog poznavanju starih putova i naselja u Podravini: antička magistralna cesta Petovio-Mursa i

literaturi detaljno se obrađuje kapelanija, osnovana 1789. i župa sv. Franje Ksaverskog, osnovana u Kozarevcu 1819. godine.[5] O postojanju kasnosrednjovjekovne (i ranonovovjekovne?) utvrde kod Kozarevca postoje tek sporadični zapisi, bez detaljnijih opisa ili pokušaja povezivanja s očuvanim povijesnim podatcima. Prvi pisani podatak o postojanju utvrde u Kozarevcu, bez daljnjeg opisa, donio je Branko Begović,[6] koji je iznio i pretpostavku da su na prostoru Kozarevca vjerojatno bili posjedi naselja Čresno koje je postojalo na prostoru današnje Male Črešnjevice još od 13. stoljeća.[7] Nešto detaljnije pisane podatke o utvrdi Gradini ili Bušpangradu (Fišpangrad, Pušpangrad) zabilježio je umirovljeni mjesni učitelj Franjo Bartolić koji je: *...u vrijeme kada je do mjesta stare Gradine, gdje je bila spomenuta utvrda, bilo lako prići vodio... na terensku nastavu svoje učenike te su na Bušpangradu ... lopatama i motikama ... kopali i već na vrlo maloj dubini pronalazili ostatke cigle ili žbuke, no uz malo više sreće nailazili smo na ostatke keramike.*[8]

Bartolić je opisao utvrdu kao trokutasti povišeni prostor strmih strana koji se nalazi nad dvije rijeke koje su danas presušile, istaknuvši da je utvrda Bušpangrad bila prirodno zaštićena s tri strane vodom.[9] Jedini spomen koji na neki način povezuje Kozarevac, pa time moguće i lokalitet Bušpangrad, s očuvanim povijesnim podatcima predstavlja podatak Pála Engela koji na područje Kozarevca (s istaknutim upitnikom) smješta kasnosrednjovjekovni posjed Podgorja,

Slika 1. Pogled na utvrdu Bušpangrad s okolnog povišenog terena (snimila T. Tkalčec, 11. ožujka 2009.).

za koji donosi podatke da su mu od 1440. godine vlasnici plemići od Gorbonoka (Kloštar Podravski), a 1507. g. Tahi.[10] Pozicija lokaliteta, pod nazivom Pušpan-grad, bila je poznata i Zvonku Lovrenčeviću koji ju je, saznavši od vlč. Dragutina Denačića njezinu točnu lokaciju, u lipnju 1982. godine pokušao obići, ali je tada ... *taj cijeli predjel obrasao šumom i šikarom pa se nije moglo prodrijeti do tog područja*.[11]

Na osnovi Lovrenčevićevih bilješki, T. Tkalčec sredinom je ožujka 2009. godine obišla

antičke postaje na njemu u području đurđevačke Podravine. // Podravski zbornik 1986 (ur. Franjo Horvatić), Koprivnica: Muzej grada Koprivnice, 1986, 145; Registar arheoloških nalaza i nalazišta sjeverozapadne Hrvatske, drugo dopunjeno izdanje, (ur. Marina Šimek). Bjelovar: Muzejsko društvo sjeverozapadne Hrvatske, Sekcija arheologa i preparatora, 1997., 175, br. 613; BEGOVIĆ, Branko: Općina Pitomača: pregled povijesti – izabrane teme. Drugo dopunjeno izdanje, Pitomača: Općina Pitomača, 2022., 55.

5 CIK, Nikola: Župa svetog Franje Ksaverskog u Kozarevcu. // Podravski zbornik 46 (ur. Robert Čimin; Vesna Peršić Kovač), Koprivnica: Muzej grada Koprivnice, 2020., 31–40.

6 BEGOVIĆ, Branko: Tri stoljeća Pitomače. Pitomača: Mjesna konferencija Socijalističkog saveza radnog naroda Hrvatske Pitomača, 1985., 22; BEGOVIĆ, Branko: Općina Pitomača, 79.

7 BEGOVIĆ, Branko: Općina Pitomača, 278.

8 BARTOLIĆ, Franjo: Sto godina župne crkve u Kozarevcu: s ljubavlju građena – od boga posvećena. Kozarevac: Župa sv. Franje Ksaverskoga, 2009., 7. Slično je navedeno i u BARTOLIĆ, Franjo: Svjetionik vjere i nade. Kozarevac: Općina Kloštar Podravski, 2017., 15.

9 Isto. Valja dodati i to da je prigodom obilaska lokaliteta 2009. godine T. Tkalčec posjetila g. Franju Bartolića u Kozarevcu koji je kazao da je u školskoj spomenici zabilježeno da je Bušpangrad propao 1552. godine.

10 ENGEL, Pál: Magyar középkori adattár. Középkori magyar genealógia [Hungarian Medieval Database. Medieval Hungarian Genealogies]. CD-ROM. Budapest: Arcanum, 2001. Georg Heller Podgorja stavlja u okolicu Prugovca (HELLER, Georg: Comitatus Crisiensis. Serie A. Die historischen Ortsnamen von Ungarn, Band 10. München: Veröffentlichungen des Finnisch-Ugrischen Seminars an der Universität München, 1978., 184–185.
Na to da je i suvremeni mađarski povjesničar Tamás PÁLOSFALVI u knjizi: The Noble Elite in the County of Koros (Križevci) 1400–1526. Budapest: MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, 2014., na priloženoj karti s prikazom srednjovjekovnih posjeda, trgovišta, sela, utvrda i samostana preuzeo Engelovu ubikaciju Podgorja (Podgorya) u Kozarevac upozorio je T. Tkalčec Ranko Pavleš. Zahvaljujemo na podijeljenim razmišljanjima o Bušpangradu (i drugim utvrdama na širem području) kolegi Pavlešu, koji priprema knjigu pod radnim naslovom Sjeverna Slavonija u srednjem vijeku, u kojoj će biti obuhvaćeno i ovo područje. Uz Podgorya, Ranko Pavleš iznio je i druge radne teze o tome za koje je posjede utvrda Bušpangrad mogla biti sjedištem uprave, no za sada još nema zaključaka.

11 Citat je preuzet iz nepaginiranog rukopisa i bilješki o raznim starinama koje obuhvaćaju arheologiju i etnologiju, među kojima se nalaze vrijedni podatci o brojnim utvrdama i drugim arheološkim nalazištima i nalazima s područja Bilogore i Podravine. Rukopis je prikupio Zvonko Lovrenčević, a čuva se u Gradskome muzeju u Bjelovaru. U rukopisu se pronalaze i podatci o neobjavljenim utvrdama, iako je većinu svojih saznanja o utvrdama autor objavio u dva rada: LOVRENČEVIĆ, Zvonko: Srednjovjekovne gradine u podravskoj regiji. // Podravski zbornik 1985 (ur. Franjo Horvatić), Koprivnica: Muzej grada Koprivnice, 1986., 142–151.; LOVRENČEVIĆ, Zvonko: Srednjovjekovne gradine u Bilogori. // Izdanja Hrvatskog arheološkog društva 14/1989 (ur. Nives Majnarić-Pandžić), Zagreb: Hrvatsko arheološko društvo, 1990., 139–166.

lokalitet (Sl. 1). Iako je pristup bio otežan zbog gustog i trnovitog raslinja, jezgri utvrde moglo se pristupiti klancem s južne strane. Tom su prigodom načinjene terenske bilješke s opisom te skicom tlocrta i presjeka utvrde. Lokalitet je T. Tkalčec ponovno pokušala obići sredinom ožujka 2026. godine, s ciljem prikupljanja dodatnih podataka, no tada pristup više nije bio moguć ni s jedne strane. Stoga se ovdje donosi opis utvrde na temelju podataka prikupljenih prvim terenskim pregledom i analize digitalnog modela reljefa (DMR) izrađenog na temelju novodostupnih LiDAR ALS snimaka.[12] Svi prostorni podatci obrađeni su u računalnom programu QGIS 3.22.10, primjenom dodatka *Relief Visualisation Toolbox (RVT)*.[13]

Slika 2. Položaj utvrde Bušpangrad kod Kozarevca (podloga: Topografska karta Republike Hrvatske 1 : 25 000 (TK25); doradile T. Tkalčec i T. Karavidović).

2. Položaj i opis lokaliteta

Utvrda se nalazi na sjevernim rubnim obroncima Bilogore, 430 m istočno, odnosno blago jugoistočno od crkve u Kozarevcu, na katastarskim česticama 290/1, 290/2 i 290/3, u katastarskoj općini Kozarevac (Sl. 2). Kako bi utvrdu fizički odvojili od okolnog krajolika, graditelji su odabrali povišeni položaj između prirodnih dubokih vododerina, nastalih prije suvremenog geološkog razdoblja. Taj se klanac na sjeveroistoku, kod samog sela i potoka Kozarevac, proteže prema jugu te zavija prema jugozapadu, paralelno sa smjerom samoga potoka Kozarevca ili Suhare,[14] kako je obilježeno na TK 25,[15] uz koji se u novome vijeku razvilo samo selo. O postojanju ruralnog naselja u kasnom srednjem vijeku na tom području nema poznatih arheoloških podataka, no rekognosciranje šireg područja nije provedeno. Klanac se kod same utvrde račva na dva kraka, omeđujući uzvišenje na kojem je utvrda bila podignuta s njegove sjeverozapadne i jugoistočne strane. Sjeverniji odvojak proteže se prema jugozapadu u dužini od oko 200 m, lagano se uzdižući i stapajući s okolnim višim terenom. I južniji se odvojak proteže prema jugozapadu te se nakon 600 m stapa s okolnim povišenim područjem. Na topografskoj karti HOK 5 ucrtan je vodotok duž tog kanala, od samog potoka Kozarevca, kao i duž oba opisana odvojka, dok je na TK 25 tekućica ucrtana samo duž istočnijeg odvojka klanca.[16] Danas se u klancima ne zamjećuje prisutnost vode. Na topografskim kartama zabilježen je okolni toponim Grunti, međutim, provjerom naziva katastarskih čestica u katastru utvrđeno je da sve čestice duž šumom zaraslog opisanog klanca, kao i šire područje, nose naziv Gradina.[17]

12 Podatci DMR nastali iz zračnog laserskog snimanja rezolucije 1x1 m, preuzeti u .tiff formatu. DMR 2023 – Državna Geodetska Uprava 2023, Digitalni model reljefa (LIDAR RH) 2022/2023. Pristup podatcima sukladno dozvoli za ponovnu uporabu podataka (https://dgu.gov.hr/).

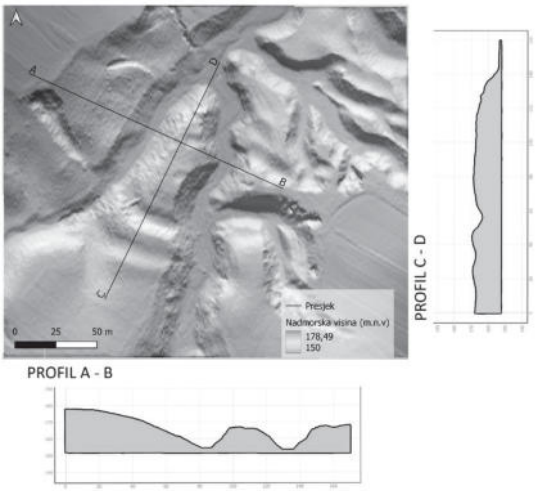
13 KOKALJ, Žiga; ZAKŠEK, Klemen; OŠTIR, Krištof; PEHANI, Peter; ČOTAR, Klemen; SOMRAK, Maja: Relief Visualization Toolbox, ver. 2.2.1. Manual, Ljubljana: Research Centre of the Slovenian Academy of Sciences and Arts (ZRC SAZU), 2019.

14 Na austrougarskoj Vojnoj karti (Prva izmjera iz 18. stoljeća) potok je označen kao Sirova Reka (ARCANUM – *First Military Survey of the Habsburg Empire, Warasdiner Generalat*, 1781–1782. Izvorna karta – Wien: Österreichisches Staatsarchiv; Digitalno izdanje – Arcanum Maps, Arcanum Database Ltd., Budapest. Dostupno na: https://maps.arcanum.com/en/ (30. 6. 2026.), na TK 25 kao Suhara (Topografska karta Republike Hrvatske 1 : 25 000 (TK 25), Zagreb: Državna geodetska uprava. Dostupno na: https://geoportal.dgu.hr/ (25. 6. 2026.), a na HOK 5 kao Kozarevac (Hrvatska osnovna karta 1: 5 000 (HOK 5), Zagreb: Državna geodetska uprava. Dostupno na: https://geoportal.dgu.hr/ (25. 6. 2026.). I u tekstualnom dijelu vojnih inženjera opisuje se Sirova Reka kao potok koji teče uzduž mjesta Kozarevac (Hrvatska na tajnim zemljovidima 18. i 19. stoljeća: Đurđevačka pukovnija, pripremili Mirko Valentić, Ivana Hrobec i Ivana Jukić. Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2003., 195–196.). F. Bartolić navodi naziv potoka Kozarevčica (BARTOLIĆ, Franjo: Sto godina župne crkve u Kozarevcu, 7) kao i Rajzlerova rijeka ili Kozarevčica (BARTOLIĆ, Franjo: Svjetionik vjere i nade, 16).

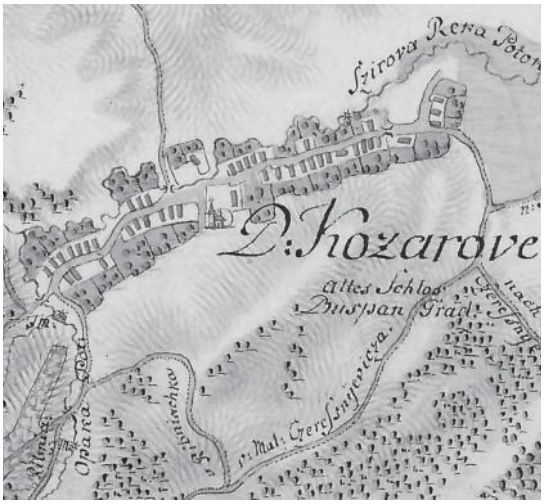
15 Vidi u bilj. 14.

16 Za HOK 5 i TK 25 usp. bilj. 14.

17 KATASTAR – Uređena zemlja – Zajednički informacijski sustav zemljišnih knjiga i katastra. Ministarstvo pravosuđa, uprave i digitalne transformacije i Državna geodetska uprava. Dostupno na: https://oss.uredjenazemlja.hr/ (25. 6. 2026.).

Slika 3. Digitalni model reljefa Bušpangrada i okolnog područja s profilima (DMR 2023; obrada i prikaz: RVT, Hillshade from multiple directions, QGIS 3.22.2; izradila T. Karavidović).

Slika 4. Označen položaj utvrde na karti Prve vojne izmjere Habsburške Monarhije iz 1781. – 1782. godine (izvor: First Military Survey of the Habsburg Empire, Warasdiner Generalat, 1781–1782, Sectio 11, Theil des St. Georger Regiments. Isječak karte objavljuje se uz dopuštenje Arcanum Maps, Arcanum Database Ltd., Budapest).

Središnje uzvišenje utvrde nepravilna je ovalnog oblika, izrazito izduženo u smjeru sjeveroistok – jugozapad. Zaravan na njegovu vrhu, dužine oko 50 m i širine 16 m, obuhvaća površinu od oko 800 – 900 m². Središnja točka utvrde (166,69 m n. v.) nadvisuje njezin sjeveroistočni kraj za 3 m (163,23 m n. v.), dok je jugozapadni kraj za 1 m viši od središnjega (167,86 m n. v.), prateći time prirodno uzdizanje terena prema jugu i jugozapadu. Središnje uzvišenje utvrde ne nadvisuje okolni teren; dapače, okolni je teren s triju strana (zapadne, južne i istočne) zamjetno viši od samoga središnjeg uzvišenja (usp. i Sl. 1 i Sl. 3, osobito profil A–B). Takav položaj nije osobito povoljan ni u fortifikacijskom ni u strateškom smislu, posebice u pogledu mogućnosti kontrole okolnih posjeda i prometnica. Ipak, obrambeni sustav utvrde s njezinih triju strana činili su opisani prirodni klanci.

Pri vrhu su široki oko 20 m, a pri dnu oko 7 m, dok im dubina iznosi oko 12 – 13 m u odnosu na vrh središnjeg uzvišenja utvrde. S južne, najpristupačnije strane podignuta su dva zemljana bedema, između kojih su prokopani obrambeni jarci. Prvi jarak između središnjeg uzvišenja i bedema širok je 5 m, a dubok 4,5 m (163,18 m n. v.) u odnosu na središnje uzvišenje, odnosno 5,5 m u odnosu na istaknuti prvi, tj. unutarnji bedem. Prvi bedem nadvisuje središnje uzvišenje za 2,5 m (168,9 m n. v.); u osnovici je širok oko 14 m, dok mu je vrh znatno uži. Na terenu drugi, vanjski bedem na ovom dijelu nije bio uočen zbog gustog raslinja, međutim dobro se uočava na LiDAR snimci (Sl. 3). Jarak između unutarnjeg i vanjskog bedema širok je 5 m, a dubok 2 – 3 m (166,72 m n. v.). Vanjski bedem izdiže se tek 1 m (169,76 m n. v.) iznad okolnog povišenog područja (168,97 m n. v.). Možemo pretpostaviti da se utvrdi prilazilo s juga upravo preko tih bedema, vjerojatno preko drvenog (pokretnog?) mosta. Činjenica da sa središnjeg uzvišenja nije postojao dobar pregled okolnog terena znakovita je te, u nedostatku očuvanih povijesnih izvora i pokretnih arheoloških nalaza, važna za razmatranje vremenskog opredjeljenja same utvrde i njezine funkcije.

3. Rasprava

Položaj i karakter kozarevačke utvrde dozvoljava određena promišljanja u smjeru pokušaja određivanja datacije njezina podizanja, dok činjenica da je lokalitet zabilježen na austrougarskoj topografskoj karti Prve vojne izmjere u drugoj polovini 18. stoljeća kao „Altes Schloß“[18] pruža mogućnost

18 ARCANUM – *First Military Survey of the Habsburg Empire, Warasdiner Generalat*, 1781–1782. Obratiti pažnju da je naziv

pokušaja razmatranja posljednje faze funkcioniranja utvrde (Sl. 4). Bez provedenih arheoloških iskopavanja teško je donijeti pouzdane zaključke o dataciji i funkciji utvrde u Kozarevcu. Na temelju njezina oblika i položaja, međutim, možemo s velikom sigurnošću isključiti starija arheološka razdoblja, poput prapovijesnih gradina ili kasnoantičkih utvrda.

Utvrda je podignuta u nizinskom, blago povišenom području koje se prema jugu znatno uzdiže i prelazi u brežuljkasti bilogorski kraj. U povijesnom kontekstu smještena je na području velike srednjovjekovne Križevačke županije, dok posjedovni odnosi na području Kozarevca s povijesnog aspekta još nisu obrađeni. S obzirom na odabir specifične lokacije na prirodnoj uzvisini unutar sustava dubokih klanaca, uočljiva je namjera graditelja, odnosno vlasnika, da utvrdu podigne na izdvojenom mjestu, donekle zaštićenom prirodnim karakteristikama terena. Jedinu fortifikacijsku intervenciju predstavlja gradnja bedema i jaraka na njezinu južnom, najpristupačnijem dijelu, gdje se nalazio i jedini logičan prilaz samoj jezgri utvrde. Bez arheoloških iskopavanja nije moguće donositi zaključke o eventualnom postojanju palisada. Također, zbog šumom i raslinjem prekrivenog lokaliteta nemamo nikakvih saznanja o mogućem postojanju čvrstih zidanih struktura od opeke ili kamena, kao ni o drugim uobičajenim pokretnim arheološkim nalazima, poput ulomaka keramičkih posuda, na temelju kojih bi se lokalitet mogao preciznije datirati. Činjenica da je odabrana pozicija jasno odvojila utvrdu od okolnog krajolika, a nije zahtijevala veće graditeljske zahvate, kao i činjenica da položaj utvrde nije u potpunosti odgovarao strateškim obrambenim zahtjevima, možda upućuju na žurnost potrebe za izgradnjom utvrde, slabije financijske mogućnosti vlasnika ili, pak, na razdoblje u kojem nije bilo potrebe ili mogućnosti za podizanjem bolje branjenog položaja. Uočljiva je potreba za iskazivanjem simbola moći – utvrda je podignuta na izrazito istaknutome mjestu unutar prirodnog klanca, međutim ne dominira okolnim krajolikom niti se s nje pruža dobar pogled i kontrola šireg područja. Time se ne uklapa u većinu lokaliteta toga tipa – gradišta koja su podizana diljem sjeverne Hrvatske u razdoblju od 13. do početka 16. stoljeća.[19] Gradišta iz 13. stoljeća uglavnom biraju strateški povišene položaje u brdovitom području ili istaknute uzvisine u nizinskom području, dominiraju krajolikom te omogućuju dobru kontrolu nad okolnim prometnicama, pripadajućim naseljima i općenito agrarnim krajolikom, odnosno posjedom plemića. Slični položaji koriste se i preferiraju i na izmaku kasnoga srednjeg vijeka, međutim tada su moguće i veće varijacije. S obzirom na to, s velikim oprezom mogli bismo iznijeti pretpostavku da je kozarevačka utvrda podignuta tek na izmaku kasnoga srednjeg vijeka, ne prije 15. stoljeća. Na austrougarskoj topografskoj karti iz druge polovine 18. stoljeća vojni je inženjer njezin položaj istaknuo oznakom „altes Schlos". To, naravno, ukazuje na to da je utvrda tada bila napuštena, međutim ta činjenica sugerirala bi i postojanje zidanih struktura na lokalitetu koje su u vrijeme prve vojne izmjere još bile vidljive i dobro poznate lokalnom stanovništvu, pa i vojnom inženjeru. To bi posredno moglo ukazivati i na to da je utvrda funkcionirala i nakon kasnoga srednjeg vijeka, barem još tijekom druge polovine 16. stoljeća, ako ne i u 17. stoljeću. Iako većina utvrda na ovome području prestaje postojati nakon kasnoga srednjeg vijeka ili gubi izvornu funkciju utvrđenih središta plemićkih posjeda te se početkom 16. stoljeća preinačuje u protuosmanske vojne utvrde, neke nastavljaju egzistirati i u novome vijeku, primjerice kroz pregradnje u novovjekovne dvorce i kurije.[20]

4. Zaključak

Na osnovi iznesenih podataka, terenskog pregleda i analize digitalnog modela reljefa izrađenog iz LiDAR ALS snimaka, iznijeli bismo tezu o podizanju utvrde tijekom 15. stoljeća, uz mogućnost njezina funkcioniranja i početkom ranoga novog vijeka, odnosno tijekom 16., a možda i 17. stoljeća. Tek bi daljnja arheološka i povijesna istraživanja mogla pružiti pouzdanije podatke, kako o njezinoj dataciji tako i o vlasnicima utvrde i njezinoj ulozi u onodobnom društvu.

sela tada, iako germaniziran, naveden u kajkavskoj inačici – Kozarovec.

19 O gradištima usporedi u TKALČEC, Tatjana; SEKELJ IVANČAN, Tajana; KRZNAR, Siniša: Arheologija srednjovjekovnih utvrda, naselja i groblja sjeverne Hrvatske, Monographiae Instituti Archaeologici 5, Zagreb: Institut za arheologiju, 2021., 29–44. s daljnjom literaturom.

20 TKALČEC, Tatjana; SEKELJ IVANČAN, Tajana; KRZNAR, Siniša: Arheologija srednjovjekovnih utvrda, naselja i groblja sjeverne Hrvatske, 49.

Summary

Kozarevac Fortress - Bušpangrad

TATJANA TKALČEC
TENA KARAVIDOVIĆ

This paper presents the first comprehensive archaeological findings concerning the fortress known as Bušpangrad or Gradina, situated just south of the village of Kozarevac. The research is based on an archaeological field survey and an analysis of a digital terrain model (DTM) generated from LiDAR ALS data. Although the fortress has long been known to residents, it has not previously been documented or analyzed in scholarly literature. A reliable determination of its ownership and construction date requires a more detailed historical study of the surrounding settlements, property boundaries, and patterns of land ownership. Nevertheless, based on the fortress's distinctive location and configuration, together with the other evidence collected during the research, the authors suggest that it was constructed during the later stages of the Late Middle Ages, most likely no earlier than the 15th century. The available evidence also indicates that the site may have continued to function into the early Modern Period.

Literatura i izvori

ARCANUM – *First Military Survey of the Habsburg Empire, Warasdiner Generalat*, 1781–1782. Izvorna karta – Wien: Österreichisches Staatsarchiv; Digitalno izdanje – Arcanum Maps, Arcanum Database Ltd., Budapest. Dostupno na: https://maps.arcanum.com/en/ (30. 6. 2026.)

BARTOLIĆ, Franjo: *Sto godina župne crkve u Kozarevcu: s ljubavlju građena – od boga posvećena*. Kozarevac: Župa sv. Franje Ksaverskoga, 2009.

BARTOLIĆ, Franjo: *Svjetionik vjere i nade*. Kozarevac: Općina Kloštar Podravski, 2017.

BEGOVIĆ, Branko: *Općina Pitomača: pregled povijesti – izabrane teme*. Drugo dopunjeno izdanje, Pitomača: Općina Pitomača, 2022.

BEGOVIĆ, Branko: *Prilog poznavanju starih putova i naselja u Podravini: antička magistralna cesta Petovio-Mursa i antičke postaje na njemu u području đurđevačke Podravine*. // Podravski zbornik 1986 (ur. Franjo Horvatić), Koprivnica: Muzej grada Koprivnice, 1986, 142–151.

BEGOVIĆ, Branko: *Tri stoljeća Pitomače*. Pitomača: Mjesna konferencija Socijalističkog saveza radnog naroda Hrvatske Pitomača, 1985.

BILIĆ, Tomislav: *Coin circulation in the pre-Imperial period in north-west Croatia*. // Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu 50, 3. s., Zagreb, 2017., 223–253.

BILIĆ, Tomislav: *Late Iron Age coins produced in the Đurđevac (Gjurgjevac) tradition from Donja Dolina – a new subtype of late Đurđevac (Gjurgjevac) tetradrachms „Donja Dolina" / Mlađeželjeznodobne kovanice izrađene u đurđevačkoj tradiciji iz Donje Doline – novi podtip kasnih đurđevačkih tetradrahmi „Donja Dolina"*. Glasnik Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine u Sarajevu. Arheologija 55, n.s., 2023., 187–208.

BILIĆ, Tomislav; FALILEYEV, Alexander: *Iron Age coinage in southwestern Pannonia: a reassessment of the Ribnjačka hoard*. // Numismatische Zeitschrift 127, 2021, 9–39.

CIK, Nikola: Župa svetog Franje Ksaverskog u *Kozarevcu*. // Podravski zbornik 46 (ur. Robert Čimin; Vesna Peršić Kovač), Koprivnica: Muzej grada Koprivnice, 2020., 31–40.

DMR 2023 – Državna Geodetska Uprava 2023, *Digitalni model reljefa (LIDAR RH) 2022/2023*. Pristup podatcima sukladno dozvoli za ponovnu uporabu podataka (https://dgu.gov.hr/).

DUKAT, Zdenka; MIRNIK, Ivan: *Nacrt numizmatičke topografije Podravine*. // Podravina časopis za multidisciplinarna istraživanja IV, 8, 2005., 121–146.

DUKAT, Zdenka; MIRNIK, Ivan: *Skupni nalazi novca u Sjevernoj Hrvatskoj*. // Izdanja Hrvatskog arheološkog društva 2 (ur. Željko Rapanić), Zagreb: Hrvatsko arheološko društvo, 1978., 197–208.

ENGEL, Pál: *Magyar középkori adattár. Középkori magyar genealógia* [Hungarian Medieval Database. Medieval Hungarian Genealogies]. CD-ROM. Budapest: Arcanum, 2001.

ENGEL, Pál: *Magyar középkori adattár. Középkori magyar genealógia* [Hungarian Medieval Database. Medieval Hungarian Genealogies]. CD-ROM. Budapest: Arcanum, 2001.

HELLER, Georg: *Comitatus Crisiensis*., Serie A. Die historischen Ortsnamen von Ungarn, Band 10, München: Veröffentlichungen des Finnisch-Ugrischen Seminars an der Universität München, 1978.

HOK 5 – Hrvatska osnovna karta 1: 5 000 (HOK 5), Zagreb: Državna geodetska uprava. Dostupno na: https://geoportal.dgu.hr/ (25. 6. 2026.).

Hrvatska na tajnim zemljovidima 18. i 19. stoljeća: Đurđevačka pukovnija, pripremili Mirko Valentić, Ivana Hrobec i Ivana Jukić. Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2003.

KATASTAR – *Uređena zemlja – Zajednički informacijski sustav zemljišnih knjiga i katastra*. Ministarstvo pravosuđa, uprave i digitalne transformacije i Državna geodetska uprava. Dostupno na: https://oss.uredjenazemlja.hr/ (25. 6. 2026.).

KOKALJ, Žiga; ZAKŠEK, Klemen; OŠTIR, Krištof; PEHANI, Peter; ČOTAR, Klemen; SOMRAK, Maja: Relief Visualization Toolbox, ver. 2.2.1. Manual, Ljubljana: Research Centre of the Slovenian Academy of Sciences and Arts (ZRC SAZU), 2019.

LOVRENČEVIĆ, Zvonko: *Srednjovjekovne gradine u Bilogori.* // Izdanja Hrvatskog arheološkog društva 14/1989 (ur. Nives Majnarić-Pandžić), Zagreb: Hrvatsko arheološko društvo, 1990., 139–166.

LOVRENČEVIĆ, Zvonko: Srednjovjekovne gradine u podravskoj regiji. // Podravski zbornik 1985 (ur. Franjo Horvatić), Koprivnica: Muzej grada Koprivnice, 1986., 142–151.

MIRNIK, Ivan: *Coin hoards in Yugoslavia.* Oxford: British Archaeological Reports, International Series 95, 1981.

PÁLOSFALVI, Tamás: *The Noble Elite in the County of Koros (Križevci) 1400-1526*, Budapest: MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, 2014.

Registar arheoloških nalaza i nalazišta sjeverozapadne Hrvatske, drugo dopunjeno izdanje, (ur. Marina Šimek). Bjelovar: Muzejsko društvo sjeverozapadne Hrvatske, Sekcija arheologa i preparatora, 1997.

TK 25 – Topografska karta Republike Hrvatske 1 : 25 000 (TK 25), Zagreb: Državna geodetska uprava. Dostupno na: https://geoportal.dgu.hr/ (25. 6. 2026.).

TKALČEC, Tatjana; SEKELJ IVANČAN, Tajana; KRZNAR, Siniša: *Arheologija srednjovjekovnih utvrda, naselja i groblja sjeverne Hrvatske*, Monographiae Instituti Archaeologici 5, Zagreb: Institut za arheologiju, 2021.